

telmezik egymást, egymás indítékait. A szerető naivan abban reménykedik, hogy habozó, döntésképtelen szerelme más, mint a hasonszőrű férfiak; az ágyban viszszautasított férj azt hiszi, a felesége már nem szereti, holott az asszony „csak” belefáradt a napi robotba; a feleség úgy véli, egykori férje robbantási szándéka mögött a valamikori szerető hiánya, a fel nem dolgozott szakítás áll, a valódi mozgatórugók homályosak előtte. Vajon női szemszögből is oly szellemes a szarkazmus az idősebb férfiak által kihasznált fiatal lányok, a „Máriák” szeplőtelen fogantatásáról? Akik „tényleg azt hiszik, hogy átélik az angyali üdvözetet, holott csak megdugták őket.” (102.) Roppant felkavaró az egyéni lét teljes céltalanságának megfogalmazása: „Minden cél az elme találmánya, hogy elterelje a figyelmet arról a kibírhatatlan tényről, hogy csupán azért vagyunk, hogy elteljen az idő. Hogy elfeledtesse az időhöz való, az évek során egyre romló viszonyunkat. [...] Dehogyan vannak célok, céltalan tesszük, amit ránk mért a sors, keressük a kibúvókat az idő fojtogató szorításából.” (133–134.) Mélyen szántó gondolat, de így, ex cathedra fogalmazva nem sommás kissé?

Végül, de nem utolsósorban: építkezhet-e még korábbi önmagából, egyre kiszámíthatóbb világlátásából, gyakori intratextusaiból a Háy-epika anélkül, hogy számot vetne a napjaink irodalmában bizony nem ritka automatizálódás kockázataival? Meddig érzékelik a befogadók jelentésgazdagító szövegdinamikának, a szerzői név alá tartozó textusok termékeny dialógusának, s mikortól önisméltésnek mondjuk a *Dzsigerdilen* (34, 182.), a *Xanadu* (115.), a *Markó* (133, 192, 208.) jellegzetes, félreérthetetlenül jelölt (ld. többszöri ismétlés, címre hivatkozás) passzusait? Mondom ezt azzal együtt, hogy *A mélygarázst* minden kifogásomon felül-emelkedve *A gyereknél* feszesebb, arányosabb szerkezetű, rugalmasabb világértelmezési kerettel rendelkező, a didaxis kísértését jó hatásokkal elhárító, megrendítő alkotásnak tartom, adott kor felett „kötelező” olvasmánynak. Sajnálom, ha a majdani, születendő opusoktól szintén remélhető kíméletlen őszinteség, irónia, sodró lendület élvezetétől lejár szavatosságú poétikai alkalmazások, manírok fosztának meg. (*Európa*)

BARANYÁK CSABA

Az ötödik és az ötvenedik

FAZAKAS GERGELY TAMÁS: SIRALMAS IMÁDSÁG ÉS NEMZETI ÖNSZEMLÉLET

Jelképnek is, teljesítménynek is nagyon szép, hogy az immáron nagyon komoly tudományos műhelynek számító, Debrecenben megjelenő Csokonai Universitas Könyvtár ötödik kötete, 1995-ben Imre Mihály *Magyarország panasza* című, azóta is széles körben idézett, sok szempontból iskolateremtő műve volt, s most, 2012-ben Imre professzor úr egykori doktorandusza, Fazakas Gergely Tamás írt egy mestere munkájával rokon témájú, igen alapos monográfiát. Imre Mihály annak idején a „querela Hungariae”, vagyis a „Magyarország panasza” toposzt járta körül – mint 16–17. századi nemzettudatunk fontos és szerves részét. Tanítványa voltaképp-

pen ezt a vizsgálódást folytatja, amikor a lamentációs és penitenciás sírás motívumait követi nyomon a 17. század második felének magyar református imádságoskönyveiben. Külföldi szociológusok-pszichológusok gyakorta emlegetik, olykor még gúnynal és fölényesen is, a ránk, magyarokra eredendően jellemző pesszimizmust, ha úgy tetszik, panaszra, sírásra való hajlamot. Ez a balítélet történelmünknek akár csak érintőleges ismeretében is igazságtalannak, megbélyegzőnek tűnik. Elegendő csak a Fazakas által kiválasztott korszakra, a 17. század második felére gondolnunk: ha Erdély aranykorának végére, Nagyvárad elestére, a gyászévtizedre, a gályarab prédikátorok sorsára emlékezünk, máris érthető és indokolható a korszak imádságirodalmának alapvetően lamentációs és penitenciás jellege, amely nemzeti önismeretünknek szerves része.

E meghatározó jelentőségű összefoglaló mű szerzője egyébként nem csupán „doktorapja” (hogy a Németországban dívó, családiasabb kifejezést használjuk, a merev és hivatalos témavezető helyett!) nyomdokain halad, hanem Incze Gábor 1931-es, ugyancsak Debrecenben megjelent *A magyar református imádság a XVI. és XVII. században* című, szerény terjedelmű, de fontos könyvéhez is kapcsolódik, igen gazdag jelenkori, magyar és nemzetközi elméleti háttérrel (angol és német munkák ismeretével) teljesítve ki egy alapvetően teológiai mű eredményeit. Fazakas Gergely Tamás annyiban ugyancsak Incze tanítványának bizonyult, hogy már eddig is – s nagyon reméljük, a továbbiakban sem hagy fel ezzel a nemes vállalkozással – elkészítette számos tizenhetedik századi imádságszöveg mai filológiai normáink szerinti kiadását, tudatosan folytatva ezzel az ő kiváló sorozatát, *A reformáció és ellenreformáció korának evangéliumi keresztyén (református és evangélikus) egyházi íróit*, amely még az ínséges háborús időkben, a negyvenes években is oly népszerű volt, hogy némelyik minikönyv három kiadást is megért. Abban a sorozatban is zömében „síralmas imádságok” jelentek meg, valószínűleg ezért keltették fel oly fokozottan a nagyközönség figyelmét, akkor, az új szorongattatások idején!

Visszatérve ezek után Fazakas Gergely Tamás nemrég publikált, doktori disszertációjából kinövő munkájára: a könyv egyik legnagyobb erénye az elméleti fejtegetések és a gyakorlati példák mint illusztrációk jó arányérzékre valló változtatása. Ennek a szövegében mindvégig tapasztalható harmóniának köszönhető az is, hogy a szakmai közönség mellett a laikus olvasók is találhatnak a kötetben kedvükre való érdekességeket, értékes régi imádság-, illetve prédikációszövegeket. S ne feledkezzünk meg arról sem, hogy – bár vállaltan egyházi témát kutat – Fazakas nem csupán a hívő, elsősorban református olvasóközönséghez szól, hanem mindazokhoz, akik kora újkori történelmünk, irodalom- és művelődéstörténetünk iránt érdeklődnek.

Könyvének természetesen vannak főszereplői is, közöttük az a tizenhetedik századi Debrecen hitéletében, egyházi irodalmában meghatározó jelentőségű, karizmatikus, puritanizmus és ortodoxia határán járó prédikátor, Köleséri Sámuel, akiről többek között az ugyancsak a Debreceni Egyetem szellemi műhelyében nevelkedett Csorba Dávid kutatásainak köszönhetően sokat tudunk. Fazakas könyvében különösen finom és értő elemzést olvashatunk a *Bánkódó Lélek Nyögési* című, 1660-ban, Nagyvárad elestekor keletkezett Köleséri-imádságos könyvecskéről,

amelyben a legnagyobb tizenkilencedik századi panaszversnek, Kölcsey *Himnuszának* műfaji előzményét is felismerhetjük, egy bűnös nép, a magyarság közös fohászatát, irgalomért és megtartatásért. A közösségi imádságok mellett természetesen kitér a szerző az egyéni fájdalom verbális megnyilvánulásaira, így az özvegyek, az elárvult asszonyok, köztük a voltaképpen általa „felfedezett” Béldi Pálné Vitéz Zsuzsanna, s a nálánál közismertebb Árva Bethlen Kata panaszos szövegeire is.

Saját, meglehetősen elfogult olvasatomban, a könyv legérettebb, sokdimenziójú, talán legszebben kiérlelt fejezete „*A könyörgés külső jelei: kutatások a kora újkori imádságok testi megjelenítéséről*”: ebben különösen gazdag és színes (hazai és külföldi) példatárat kínál a szerző arra, hogy a könyörgés belső tartalmát hogyan erősíti fel az imádkozó személy „testbeszéde”, könnyei, arca, testtartása.

Fazakas Gergely Tamás eddigi életútja és publikációi beszédesen illusztrálják azt a változást, amely Magyarországon csak a fiatalabb tudósgeneráció – általunk, idősebbek által nem irigyelt, legfeljebb annak idején hiába vágyott – kiváltsága lehetett. Hogy tudniillik itthoni történelmi könyvtáraink, köztük a debreceni Nagykönyvtár, kincseinek bűvárlása mellett fiatalabb kollégáink már politikai korlátok, tiltások nélkül, számos külföldi, köztük nyugat-európai kutatóúton tanulhatnak módszereket, szélesíthetik elméleti horizontjukat. Fazakas esetében ez elsősorban hosszabb Angliában töltött időt jelentett, s olyan jeles kutatók szakmai barátságát, mint Robert J. Evans professzor, s egykori tanítványáé, a magyar témákban ugyancsak jártas Graeme Murdocké. Jól tudjuk azonban, hogy mindez a gazdag szakmai háttér, mindezek a lehetőségek kizárólag akkor vezetnek eredményre, s akkor teremhetnek Fazakas Gergely Tamáséhoz hasonló eredményeket, ha valaki – biblikusan szólva – képes jól sáfárkodni a rá bízott talentomokkal.

Arra nézvést pedig, hogy egy ilyen komoly szellemi vállalkozást hogyan lehet folytatni, hogyan lehet kiteljesíteni, szerzőnk az alábbiakat írja: „Mit is jelentett ez pontosan a 17. század utolsó évtizedében (t. i. a markáns felekezeti meghatározottság a közösségi önszemléletben) a protestánsok, illetve a katolikusok számára, s voltak-e az értelmezésben érzékelhető regionális különbségek? Másféle trópus-használat jellemző-e ekkoriban az imádságok, meditációk és prédikációk szerzőire, illetve használóira, mint korábban? Hogyan változott a használat és az értelmezés a Rákóczi-szabadságharc idején és a 18. század következő évtizedeiben megfogalmazott és elterjedt imádságokban? Azért lesz fontos válaszolni e kérdésekre a közeljövőben, hogy jobban lássuk a 18. század végét megelőző időszak nemzetértelmezéseinek történetét és változásait.”

Fazakas Gergely Tamás munkabírását, s a Debreceni Egyetem Régi Magyar Irodalomtörténeti Tanszékének, illetve a Reformációkutató és Kora Újkori Művelődéstörténet Műhelynek az ösztönző szellemiségét, s a Fazakast és generációs társait tudóssá nevelő Bitskey István, Imre Mihály és Győri L. János erőt adó egyéniségét ismerve, a fiatalon komoly monográfiával debütáló szerző fentiekben vázolt munkaprogramja minden bizonnyal értékes új könyvet, vagy akár új könyveket fog teremni. (*Debreceni Egyetemi Kiadó*)